

PAMFIL BILȚIU¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: desfăcutul de făcătură, magia în lanț, cumul magic, limbajul magic, păpușa simulacru

Desfăcutul de făcătură în Maramureș – o vrajă complexă axată pe magia în lanț (Noi contribuții)

Rezumat

Întemeiat pe cercetări directe pe teren, studiul nostru este axat pe analiza structurii morfologice și mecanismul unei vrăji complexe, care s-a conservat pe Valea Cosăului, axată fiind pe magia în lanț și având la bază regula cumulului magic. În analiza efectuată am avut în vedere limbajul vrăjii, întemeiat pe o gestică ritualică pronunțată, însoțită de formule orale, cu elemente interesante, unele larg răspândite în descântece și alte forme de magie. Am analizat și violența limbajului, așa cum reiese din lovirea puternică a păpușii-simulacru uman, lovirea violentă a desfăcătoarei cu piciorul în paviment, precum și strigătele emise de vrăjitoare.

Pentru a evidenția complexitatea vrăjii am analizat punctele în care se oficiază diversele practici ale vrăjii, un loc aparte ocupându-l cuptorul, care asociază cultul vetrei și focului, dar și al hornului, care este canalul pe unde intră și ies toate duhurile, având legătură și cu lumea strămoșilor.

Pentru a evidenția vechimea vrăjii am analizat toate categoriile de instrumentar magic și piesele lui componente, cu o mito-simbolică distinctă. Am tratat apoi formulele orale, care însoțesc gestică ritualică, descoperind în această analiză mecanismul vrăjii.

¹ Baia Mare, România

Key words: un-spelling magic spells, chain magic, magic accumulation, magic language, the simulacrum doll

Un-spelling Magic Spells in Maramures - A Complex Invocation, Based on Chain Magic (New Contributions)

Summary

Based on direct field research, our study focuses on the analysis of the morphological structure, and the mechanism of a complex invocation, which was preserved on the Cosău Valley, in which the chain magic is centred, and which starts from the rule of magic accumulation. In the analysis we undertook, we had in view the language of the invocation, which emphasizes a marked ritualistic gesticulation, accompanied by oral formulae that contain interesting elements, like the strong hitting of the simulacrum doll, the violent beating of the spell-caster with her foot on the floor, as well as the yelling of the witch.

In order to highlight the complexity of the spell, we also analysed the points in which various rites of the spell take place, a special role being attributed to the oven, which associates the cult of the hearth and the fire, but also the chimney, which is the channel by which all evil spirits come and go; it also represent the link with the world of the forefathers.

In order to emphasize the oldness of the spell, we have analysed all the categories of magic instruments, all the components parts, with their distinct myth-symbolic nature. Moreover, we looked at the oral formulae, which accompany the ritualistic gesticulation, and we discovered in this analysis the mechanism of the spell.

Desfăcutul de făcătură în Maramureș – o vrajă complexă axată pe magia în lanț (Noi Contribuții)

Prin „făcătură”, în Maramureș, se înțelege o vrajă, un tip de farmec efectuat împotriva unei persoane, prin care acestea i se puteau produce afecțiuni multiple: aruncarea rivalei în moarte, legarea căsătoriilor fetelor de măritat, aruncarea acestora în ură. Cel mai adesea se credea că făcătura are ca efect imediat îmbolnăvirea gravă a persoanei împotriva căreia a fost efectuată vraja. O astfel de îmbolnăvire gravă, produsă de vrajă, era recunoscută după un sindrom ce se manifestă cu dureri de cap, de piept, spate, în membre, ceea ce indică că boala a cuprins întreg organismul.

„Făcătura” este săvârșită și desfăcută de femei inițiate în tainele magiei albe și negre, care, în Maramureș, poartă denumiri felurite care diferă de la o localitate la alta. Cele inițiate, pe calea tradiției, în săvârșirea vrăjurilor se numesc „bosorcoale”, „bozgonitoare”, „babe meștere”, iar cele inițiate în desfacerea vrăjurilor se numesc „bobonitoare” sau „cotătoare”.

Considerată o boală gravă, ca urmare a sindromului, făcătura trebuia remediată și stârpită eficient iar aceasta necesita, ca în plan magic, pentru eficientizarea desfacerii să se acționeze hotărât, luând astfel naștere o vrajă complexă axată pe o înlănțuire de numeroase practici ritualico-magice, bazate pe folosirea unui bogat instrumentar magic cu piese larg utilizate în magia românească și cea a altor popoare. Vraja ne dezvăluie un limbaj complex, în care se uzitează o gestică ritualică, la care se adaugă formule orale în raport cu regula cumulului magic și sincretismul vrăjii conservat până în zilele noastre. După oficierea într-o anumită ordine a tuturor practicilor magice înlănțuite, într-o severă perfecțiune, în acord cu magia în lanț, trebuie să rezulte anularea efectului făcăturii și vindecarea bolnavei.

Piese de instrumentar magic sunt adecvate scopului desfăcătoarei, slujind bine intențiilor sale în procesul desfacerii, acestea fiind amenințări, exorcizări, blesteme, enumerații, menite să sugereze. La acestea se adaugă strigăte, rostirea de formule neînțelese: „ce heiti”, „ce heți”, bătaii cu picioarele în pământ, scuiări, vrăjitoarea lăsând impresia că deține o putere stranie prin care subordonează și controlează persoana sau ființele malefice la care vrăjitoarea apelează atunci când săvârșește făcătura. Acestea sunt denumite în formulele orale rostite „urâciuni”, „spurcăciuni”, „duhuri rele”, „baiuri rele”. Numărătoarea magică nu este decât o repetare a practicii ritualice care mizează pe o gestică, la care se adaugă piesa de instrumentar magic în acord cu mistica cifrei trei, număr sacru generalizat în magia românească și a altor popoare, având ca finalitate potențarea forței de sugestie. Formulele orale ne edifică faptul că practica este menită ca și celelalte din înlănțuire să întoarcă vraja: „De-o făcut cu una, / Io desfac și-ntorc cu două. / De-o făcut cu două, / Io desfac și-ntorc cu tri. / ...”. Bătăile violente cu piciorul în pământ, trântirea ușii, strigătele de amenințare sunt edificatoare pentru violența limbajului vrăjii.

În ritualul desfăcutului de făcătură capătă importanță aparte punctele din interiorul casei în care vrăjitoarea oficiază pe rând practicile magice. O bună parte sunt oficiate la masă, masa fiind locul revigorării organismului, în sens biologic și spiritual, având legătură cu spiritele strămoșilor. (Evseev, 1998: 258). Este arhicunoscută credința potrivit căreia, în viața omului din popor, nimic nu se poate împlini fără ajutorul moșilor și strămoșilor. Unele vrăjuri se oficiază la cuptorul cu vatră și horn care asociază cultul focului și vetrei, dar și magia hornului. Cuptorul este un mediator al

opoziiilor înăuntru – în afară, iar hornul este un canal de comunicare cu lumea strămoșilor. Prin horn pătrund și ies vrăjitoare, vampiri, strigoi. (Evseev, 1998: 174). Ușa este și ea importantă în vrajă, care este închisă și deschisă, repetat, în semn de interdicție. Ușa este locul de trecere dintre două lumi, dintre lumină și întuneric. Trecerea prin ușă este trecerea de la profan la sacru. Prin ușă erau izgonite influențele nefaste. (Chevalier, Gheerbrant, 1993: 113).

În cadrul instrumentarului magic utilizat în această vrajă capătă o importanță deosebită păpușa-simulacru uman, rezultată din îmbrăcarea în costum țărănesc, cu straietele bolnavei, a sulului de la războiul de țesut. Unele piese de la războiul de țesut: ițele, spata, fușteii, tălpiștile și sulul sunt utilizate pe scară largă în magia din Maramureș. Ițele și spata au pătruns în legendele și povestirile mitologice.

Așa cum arată cercetările, cu valoare apotropaică, în magia terapeutică, se realizau păpuși pentru a se transmite asupra lor boala. Păpușa-simulacru uman de exorcizare, folosind fragmente din vestimentația bolnavei, este larg răspândită în magia românească și a altor popoare, fiind atestată la ruși, austrieci, sârbi. (Olteanu, 1999: 263). În civilizațiile arhaice, păpușile-simulacru uman au reprezentat dublul persoanei umane. Ele au înlocuit jertfele umane, oferite divinităților naturii și întruchipează pe strămoșii tutelari. Lor li se atribuie funcții apotropaice. (Evseev, 1998: 354).

Numeroase sunt piesele de instrumentar magic utilizate în ritualul „Desfăcutul de făcătură”. Cele mai multe sunt cele din categoria celor tăioase, din metal, asociind ritul metalului prelucrat generalizat în folclorul nostru și al altor popoare. Cuțitul este asociat cu ideea de execuție, de moarte și este instrumentul fundamental al sacrificiilor în numeroase probe inițiatice. Este frecvent utilizat în ceremoniile și sacrificiile rituale. (Chevalier, Gheerbrant, 1993: 424). Toporul este și el simbolul distrugerii și al separării. Toporul este un obiect apotropaic și de stimulare magică în riturile de primenire a anului. Toporul este unul din cele mai eficiente mijloace apotropaice împotriva duhurilor rele, a bolilor și calamităților meteorologice. (Evseev, 1998: 462). Secera este un simbol al regenerării, dar și una din emblemele morții. Ea apără de duhuri rele, de fulgere, grindină, împiedică luarea manei. (Evseev, 1998: 423).

Joacă un rol important și piesele de instrumentar magic, care asociază cultul vetrei și focului, cociorva și lopata. Valențele lor magice derivă din sacralitatea vetrei și ambivalența focului. Ambele sunt folosite ca instrumente magice împotriva duhurilor rele. (Evseev, 1998: 89). Alături de aceste ustensile casnice, la efectul vrăjii se mizează pe valențele magice ale măturii, care este mai eficientă dacă este părăsită, considerându-se că prin deasa ei utilizare este preparată magic. Măturii i se atribuie forțe sacrale, fecundante și apotropaice. Este și simbol al puterii divine. La romani exista o zeiță a curățeniei și măturatului – Deverra. (Evseev, 1998: 207).

Complexitatea pieselor de instrumentar magic ne este certificată și de către utilizarea în vrajă a pieselor de îmbrăcăminte și, îndeosebi, a celor despre care se credea că au valențe magice sporite, precum cămașa bărbătească. Cămașa este un instrument eficace al magiei contagioase, efectuate în scopuri malefice sau benefice asupra purtătorului ei. Ca piesă intim legată de trup e un substituent al persoanei ce o poartă. Cămașa e și simbolul protecției, fiind considerată a doua piele a omului. Prin cămașă sunt valorificate și simbolurile materialului din care este făcută. (Evseev, 1998: 72).

Dintre piesele de instrumentar magic se sconta în ritualul vrăjii pe efectul rugului, care evocă ideea de obstacol de apărare, dar și de ofrandă de sânge adusă soarelui. (Chevalier, Gheerbrant, 1993: 249-250). Valențele apotropaice ale rugului ne sunt puse în evidență și de către așezarea lui la ușile grajdurilor, la Sângiorz, pentru a împiedica luarea manei vacilor de către

strigoaice. În raport cu regula cumulului magic, în practica vrăjii a pătruns și usturoiul, arhirăspândit în magie, despre care se credea că alungă toate duhurile malefice.

Desfăcutul de făcătură în Maramureș, așa cum s-a practicat el în toate satele maramureșene, ni s-a transmis într-o bogată gamă de variante, total diferite de la o localitate la alta, unele bazate pe un ritual simplu, rezultat al procesului de dezagregare a vrăjii. La Petrova, desfăcutul de făcătură avea în componență doar trecerea bolnavei prin rug, preparat magic prin luarea lui din mejdă, practică însoțită de numărătoarea magică și îmbrăcarea sulului de la război, urmată de baterea lui cu mătura părăsită, act însoțit de formule orale până la scoaterea păpușii-simulacru uman din casă și așezarea ei după ușă. O formă simplificată, dar care suscită un interes aparte pentru cercetător, întâlnim pe Valea Vișeului, care se rezumă la trecerea bolnavei prin hamul sau frâul calului, practica fiind însoțită de formule orale.

Trebuie să subliniem că ambele piese de instrumentar magic exprimă un principiu al captivității. Valențele lor magice sunt derivate din relația lor cu calul și călărețul, de largă răspândire în folclorul nostru și arta populară. Calul este unul dintre animalele domestice cel mai puternic mitologizate în tradiția populară românească și în simbolica universală. În tradiția românească, acestui animal i se rezervă și o importantă funcție de apărare împotriva relelor de tot felul, de aceea îl întâlnim la tot pasul în ornamentica din exteriorul sau interiorul caselor țărănești, având funcții de apărare sau augurale. (Evseev, 1998: 66-67).

În Țara Lăpușului, unele forme de desfăcutul de făcătură mizează pe efectul magic al lanțurilor, icurilor și pivei de zdrobit semințe, la care se adaugă funcția magică a cămașii bărbătești. În jurul pivei se înfășoară un lanț, iar în interiorul ei se pune o cămașă bărbătească. Când se bat icurile, se scutură cămașa bărbătească, care a stat în puiă, după care bolnava se scaldă ritual într-o apă curgătoare, unde apa face spumă. Practica ritualică din final, cu funcție purificatoare, este în acord cu vechile credințe, potrivit cărora apa din izvoare, râuri, fântâni este investită cu puteri miraculoase. Apa era bună pentru toate riturile de purificare, de izgonirea duhurilor rele și de vindecarea bolilor. (Evseev, 1998: 30).

În satele din Țara Lăpușului, practicile simplificate ale desfăcutului de făcătură mizează pe ritul cuielor bătute, după prescripții rituale, adică în nouă locuri ale talpei casei. Cuiile sunt preparate magic, fiind făcute de fierar din obiecte de fier, de la nouă case, care nu au suferit adaosuri de construcție ulterioare. Se credea că se bat cuiile în corpul, mâinile și picioarele „babe meștere” care a săvârșit vraja. (Bilțiu, Bilțiu, 2001: 294-298).

Baterea cuielor și a icurilor este larg răspândită în magia românească, fiind atestată în Moldova, Argeș, Teleorman. Vraja este folosită în practicile apotropaice și cele de ursită. Cuiile cu valoare apotropaică sunt mai des folosite în practicile de întoarcerea ursitei. În magia altor popoare a fost atestată la bulgari, sârbi, ucrainieni, sloveni. (Olteanu, 1999: 592-593).

La Budești, o variantă a desfăcutului de făcătură are în componență trecerea bolnavei prin rug și soc, ambele plante preparate magic prin luarea lor din mejdă, adică de la răspântia a două parcele de teren, apoi crăpate și așezate cu miezul în afară, după care bolnava este așezată între patru „hrebđinci” (perii cu dinți de metal de periat cânepa), una la cap, una la picioare și două de-a dreapta și de-a stânga bolnavei. Concomitent se rostesc formule orale ca și la descântec.

„Hrebđinca” (peria), pe lângă că asociază ritul metalului prelucrat, valențele ei magice se amplifică și prin relația ei cu cânepa și lâna în procesul de prelucrare, investite și ele cu valențe magice în popor. Socul în reprezentările mito-poetice ale diferitelor popoare, inclusiv la români, figurează printre plantele infernale, legate de spiritele rele, chtoniene și de moarte. În Irlanda se crede că nuielele de soc sunt unelte folosite de vrăjitoare. (Evseev, 1998: 430).

Formulele orale, deși sunt din categoria celor răspândite în poezia de incantație, sunt adaptate structurii vrăjii, drept urmare ne dezvăluie cu limpezime întregul mecanism al vrăjii, furnizându-ne și elemente ce aparțin substratului mitico-magic al vrăjii. Sunt formule pe bază de poruncă directă specifice poeziei de incantație. Unele formule orale ne sugerează că „baba meșteră”, care a săvârșit vraja, oficiază prin intermediul unor duhuri malefice pe care și le subordonează și le determină să afecteze persoana căreia îi este destinată vraja. Atari duhuri malefice sunt denumite în formulele orale prin termeni ce exprimă pluralul lor: „urâciuni, spurcăciuni, duhuri rele, baiuri rele”. Formulele orale, care însoțesc gestică ritualică, sunt cele pe bază de poruncă directă, care ne amintesc de decântece, prin care aceste duhuri malefice sunt alungate și anihilate. „Să vă duceți, / De unde sunteți vinite / Și de unde sunteți pornite.” Alungarea lor în locuri neumbrate, „În codri ci fără de umbră, / Unde picior de om nu umblă”, are ca finalitate izolarea lor pentru a nu putea acționa.

Este interesant de subliniat că atât bolnava cât și vrăjitoarea care oficiază desfăcutul nu știu cine a pus la cale vraja, așa încât în formulele de enumerare se pomenesc diverse categorii de personaje din rândul rudeniilor, vecinilor sau a unor ființe malefice, împotriva lor aruncându-se formule de blestem: „De-o făcut cumnate, surori, frați, vecini, vecine, / De-o făcut jidancă, țigancă, fata ce neagră, poneagră, / Să margă sucindu-să, / Cu capu-n cur băgându-să.”

Descânțele utilizate în desfaceri, în cazul în care se crede că boala a afectat în întregime corpul persoanei agresate, trebuie să facă față răului generalizat. De regulă, descântătoarea nu poate intui imediat despre ce tip de farmec este vorba și care sunt părțile corpului afectate. Prin urmare, restabilirea sigură a stării pacientului are ca element de bază enumerarea tuturor părților trupului omenesc, potențialele centre agresate. (Olteanu, 1999: 590-591). Formulele de descântece sunt edificatoare pe această linie. „Nu gândi nimic, / Că din păru Anuți nu ți fa(ce) păr, / Din fruntea Anuți nu ți fa(ce) frunte, / Din ochii Anuți nu ți fa(ce) ochi, / Din crerii Anuți nu ți fa(ce) crer, / Din nasu Anuți nu ți fa(ce) nas, / Din gura Anuți nu ți fa(ce) gură, / Din dinți Anuți nu ți fa(ce) dinț, / Din barba Anuți nu ți fa(ce) barbă, / Din grumazî Anuți nu ți fa(ce) grumaz.”

În formulele orale ale vrăjurilor și descântecelor, esențial este blestemul, act de magie verbală, bazat pe credința în puterea cuvântului de a institui, de a modifica o stare existentă. Credința în puterea blestemului este străveche. Exemplu ilustrativ îl întâlnim în Vechiul Testament. Este adresat de Dumnezeu oamenilor primordialii când au săvârșit păcatul strămoșesc. (Evseev, 1998: 151).

Unele dintre formulele orale din cuprinsul vrăjii sunt adecvate formelor de magie imitativă. În secvența în care vrăjitoarea amenință cu diferite piese din instrumentarul magic folosit se rostesc formule orale care însoțesc gestică ritualică de genul „Voi, de-aici, de nu-ț' pleca, / Cu foarfecele v-oi forfăca, / Cu cleștele v-oi încleșta, / Cu cuțātu' v-oi tăia, / Cu undreaua v-oi împunje, / Cu furcuța v-oi străpunje.” Formulele orale axate pe numărătoarea magică sunt reminiscențe de magie repetitivă ce urmează principiul misticii cifrei sacre trei și ai multiplilor acesteia.

Desfăcutul de făcătură în Maramureș, chiar dacă în unele sate a suferit un proces de evoluție, s-a conservat în anumite sate de pe valea Cosăului, Izei și Marei în forme complexe, reflex al stadiului de dezvoltare a magiei, utilizată în diverse scopuri. Ea reflectă personalitatea și pricepera „babelor meștere” care au oficiat diferitele ei forme în variate și diverse scopuri.

Bibliografie

- BILȚIU, Pamfil, BILȚIU, Maria, 2001** *Fascinația magiei*, Baia Mare, Editura Enesis.
CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain 1993 *Dicționar de simboluri*, vol. III, București, Editura Artemis.
EVSEEV, Ivan, 1998 *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord.
MUȘLEA, Ion, BÎRLEA, Ovidiu, 1970 *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*, București, Editura Minerva,
OLTEANU, Antoaneta, 1999 *Școala de solomonie. Divinație și vrăjitorie în context comparat*, București, Editura Paideia.

Alungarea duhurilor malefice cu cociorva și lopata la cuptor; foto: Pamfil Bilțiu

Bătutul păpușii ritualice cu mătura părăsită; foto: Pamfil Bilțiu

Îmbrăcarea ritualică a sulului de la războiul de țesut; foto: Pamfil Bilțiu

Trecerea bolnavei prin rug; foto: Pamfil Bilțiu